

5. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΜΜΕ

Πώς μπορεί να αποφευχθεί ο έλεγχος των ΜΜΕ είτε από το κράτος, είτε από μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα;»

Συμμετείχαν: **Νικόλας Βουλέλης** Διευθυντής της «Εφημερίδας των Συντακτών», **Νίκος Οικονόμου**, δημοσιογράφος, **Μαρία Κομνηνού** Αναπληρώτρια καθηγήτρια στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, ΕΚΠΑ, και Πρόεδρος του ΔΣ της Ταινιοθήκης της Ελλάδας. (Κυριακή 6 Μαΐου 2018)

ΝΙΚΟΛΑΣ ΒΟΥΛΕΛΗΣ

Πρώτη προϋπόθεση για την ανεξαρτησία των ΜΜΕ είναι η δημοκρατία: περισσότερη δημοκρατία παντού

Η έννοια-κλειδί που συνδέει ΜΜΕ, Δημοκρατία, κράτος και μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα είναι η πληροφορία, το σημαντικότερο στοιχείο κάθε εξουσίας, όχι μόνο του κράτους. Πριν από 25 χρόνια, στις ΗΠΑ μιλούσαν για μια «επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις», με την οποία, ο νικητής θα ήταν όποιος θα μπορούσε να ελέγξει τη σφαίρα των πληροφοριών. Σήμερα γνωρίζουμε πολύ καλά ότι ο ποικίλος και εξειδικευμένος έλεγχος κάθε είδους πληροφορίας εξασφαλίζει, όχι μόνο εκλογικές νίκες, αλλά διαμορφώνει συμπεριφορές και συνειδήσεις, δημιουργεί συνήθειες και εθισμούς σε παγκόσμιο επίπεδο.

Βομβαρδιζόμαστε καθημερινά από «ψευδείς ειδήσεις» και βλέπουμε να συντελούνται κοσμογονικές αλλαγές με την καθοριστική κυριαρχία των λεγόμενων μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ενώ όσοι από εμάς πιστεύουμε στον τεράστιο ρόλο και τη σημασία των ΜΜΕ ως θεσμικού πυλώνα της δημοκρατίας, νιώθουμε ότι είμαστε μια μειοψηφία, η οποία παλεύει αντίθετα σε ένα τεράστιο παλιρροϊκό ρεύμα, προσπαθώντας να διασώσει αξίες και αρχές, να τηρήσει κανόνες και την ηθική της δημοσιογραφίας.

Είναι πλέον απαραίτητη μια πολυεπίπεδη παρέμβαση στις κοινωνίες μας, από τις πρώτες τάξεις του δημοτικού μέχρι τα πανεπιστήμια και τους θεσμούς, για να αποτραπεί η διαφαινόμενη εγκατάλειψη ή περιθωριοποίηση της αναντικατάστατης δράσης των μμε, γιατί το πρόβλημα δεν το έχουν μόνο αυτά, αλλά και το ίδιο το σύστημα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, εφόσον μιλάμε για τις κοινωνίες μας και όχι για καθεστώτα τύπου Ερντογάν, Πούτιν ή Ασσαντ.

Η Χάνα Αρεντ έχει γράψει ότι «ο ιδανικός πιστός του ολοκληρωτισμού είναι ο άνθρωπος για τον οποίο η διάκριση ανάμεσα σε γεγονότα και μυθοπλασία, η διάκριση ανάμεσα σε αλήθεια και ψεύδος δεν υπάρχουν πια». Αυτό δεν επιβεβαιώνεται, άραγε, με τη νίκη του Τραμπ, του Brexit, την εντυπωσιακή άνοδο της ακροδεξιάς και των κάθε είδους ακροδεξιών και ρατσιστών σε ολόκληρη την Ευρώπη;

Το Διαδίκτυο όταν ξεκίνησε ήταν μια υπόσχεση ελευθερίας, επικοινωνίας, πολιτισμού. Τώρα, με όσα αποκαλύφθηκαν για το Facebook, αποδεικνύεται ότι κρύβει μέσα του μηχανισμούς που βλάπτουν την αλήθεια, τη δημοκρατία και βέβαια τη δημοσιογραφία. Πολλοί μιλούν ήδη για μια «προδομένη επανάσταση».

Κράτη, μυστικές υπηρεσίες και μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα χρησιμοποιούν την κάθε πληροφορία όχι μόνο για αστρονομικά κέρδη, αλλά για προπαγάνδα, για διασπορά και αναπαραγωγή των πιο κακόβουλων «πληροφοριών» και ψευδών ειδήσεων, ενισχύοντας την απομόνωση και αποξένωση των ανθρώπων από τον πραγματικό κόσμο.

Οι ψευδείς ειδήσεις, τα fake news δεν είναι κάτι νέο που ανατρέπει το ως τώρα γνωστό ή αποδεκτό. Τα fake news είναι η κατασκευασμένη είδηση, η αναληθής ή ψευδής πληροφόρηση σε μικρό ή συνήθως σε μεγάλο βαθμό, που έχει στόχο να παραπληροφορήσει και σκόπιμα να χειραγωγήσει τους αποδέκτες της. Το τρομακτικό είναι ότι τα fake news δεν απευθύνονται σε μερικές χιλιάδες αναγνώστες ή ακροατές, αλλά ταυτοχρόνως και κυρίως μέσω του Διαδικτύου σε εκατομμύρια ανθρώπους όπου γης.

Οι ψηφοφόροι, οι οποίοι πριν ψηφίσουν είναι τηλεθεατές ή χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, χειραγωγούνται με βάση τα συναισθήματά τους και από την αφήγηση ιστοριών και όχι από γεγονότα. Ο δημόσιος λόγος δεν χρειάζεται να είναι πια έγκυρος για να είναι αποτελεσματικός. Αρκεί να είναι αληθοφανής, να μοιάζουν όσα λέγονται ως εύλογα, ικανά να κινητοποιούν το κοινό. Όλα αυτά είναι ακριβώς αντίθετα με ένα πολυφωνικό πολιτικό ή δημοσιογραφικό λόγο, ένα λόγο δημοκρατικό, δημιουργικό, με αποχρώσεις και με σεβασμό στη διαφορετικότητα.

Εδώ συναντιούνται αναπόδραστα ΜΜΕ και πολιτικό σύστημα, μπροστά στο καίριο, σχεδόν υπαρξιακό ερώτημα: πώς θα ανατραπεί αυτή η καταθλιπτική κυριαρχία της παραπληροφόρησης και της κατασκευασμένης πραγματικότητας;

Όσοι από εμάς, τους δημοσιογράφους, πιστεύουμε ακόμη ότι τα ΜΜΕ είναι απαραίτητα για να ενημερώνουμε, να φωτίζουμε τις αθέατες πλευρές της πραγματικότητας, να εμβαθύνουμε στις εξελίξεις, να εξηγούμε, να αποκαλύπτουμε, να ανιχνεύουμε το μέλλον, να εμπνέουμε το διάλογο και τη συζήτηση, βρισκόμαστε μπροστά σε πρωτοφανείς προκλήσεις.

Δεν έχουμε απέναντί μας πια μόνο τον κίτρινο Τύπο, γιατί έχουν διαμορφωθεί νέες και χειρότερες συνθήκες για την ύπαρξη και τη λειτουργία των ΜΜΕ, στις ιδιαίτερα επιβαρυντικές περιστάσεις της συνεχιζόμενης κρίσης. Δεκάδες εφημερίδες έχουν κλείσει, ενώ η ανεργία στον κλάδο πλησιάζει το 50%. Το 1999 όλες οι εφημερίδες πούλησαν 199 εκατ. φύλλα. Το 2017 πούλησαν μόλις 46 εκατ. φύλλα.

Η συντριπτική πλειοψηφία του κοινού ενημερώνεται από ιστοσελίδες και μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η εμπιστοσύνη των Ελλήνων στις ειδήσεις, στα ΜΜΕ και στους δημοσιογράφους είναι η χαμηλότερη από όλες τις χώρες της Ε.Ε. Αυτό επιβεβαιώνει τη βαθιά πεποίθηση για τη διαπλοκή πολιτικών, οικονομικών και εκδοτικών συμφερόντων. Το τραγικό είναι ότι ο κόσμος που απομακρύνεται από τα ΜΜΕ -ιδιαίτερα οι νέοι- στρέφονται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, νομίζοντας ότι εκεί θα βρουν καλύτερη ή εναλλακτική πληροφόρηση, με αποτέλεσμα να καταναλώνουν περισσότερες ψευδείς ειδήσεις και παραπληροφόρηση.

Σε αυτές τις συνθήκες κορυφώνεται και ο λυσσαλέος πόλεμος ανάμεσα σε ισχυρούς επιχειρηματίες, αλλά και μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης γύρω από την αγορά ή εξασφάλιση τίτλων ΜΜΕ σε μια συρρικνούμενη αγορά, όχι μόνο για τα προσδοκώμενα κέρδη, αλλά για την απόκτηση των μέσων, με τα οποία οι επίδοξοι ιδιοκτήτες θέλουν να επηρεάζουν και να χειραγωγούν τους πάντες, κόμματα, θεσμούς, την κοινωνία.

Τα μέσα ενημέρωσης περνούν και την δική τους κρίση, μια πτώση αξιοπιστίας, ακριβώς λόγω της πτώσης της αξιοπιστίας της πολιτικής και του πολιτικού προσωπικού. Αυτά τα δύο είναι συγκοινωνούντα δοχεία, αλληλεξαρτώνται. Όταν οι βασικές πηγές των ΜΜΕ είναι το πολιτικό και οικονομικό σύστημα και οι φορείς του και αυτά χάνουν σε αξιοπιστία, αυτό μεταφέρεται, ενδεχομένως πιο έντονα, στα ΜΜΕ.

Ελεύθερα ΜΜΕ χωρίς δημοκρατία είναι αδιανόητα, αλλά και η δημοκρατία, το δημοκρατικό σύστημα έχει ανάγκη τα ΜΜΕ για να ελέγχουν την κάθε εξουσία. Αρα, πώς διασφαλίζεται η ελευθερία, η ανεξαρτησία των ΜΜΕ, τόσο από το κράτος, όσο και από τα μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα; Η πρώτη και βασικότερη προϋπόθεση είναι η δημοκρατία, περισσότερη δημοκρατία παντού.

Πρώτα, λοιπόν, η θεσμική κατοχύρωση της ελευθερίας του λόγου και των ΜΜΕ. Μαζί με αυτά, και η ελευθερία και η ανεξαρτησία των δημοσιογράφων. Αυτονόητα αυτά, αλλά δεν είναι δεδομένα για όλους. Θα ήθελα, να μπορούσα να σας πω απερίφραστα ότι η συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων δημοσιογράφων δίνουν και τη ζωή τους για να περιφρουρήσουν την ανεξαρτησία τους απέναντι σε πολιτικά, οικονομικά ή εκδοτικά συμφέροντα. Δυστυχώς, δεν μπορώ. Αρα, χρειάζεται και εδώ μια ριζική αλλαγή του τοπίου.

Δεύτερον, η ανεξαρτησία των δημόσιων ραδιοτηλεοπτικών μέσων, η λειτουργία τους με όρους διαφάνειας και ο έλεγχός τους από πραγματικά ανεξάρτητες αρχές. Χωρίς την καταθλιπτική επιρροή από κυκλώματα, εργατοπατέρες και συντεχνίες. Τρίτον, έλεγχος και όροι λειτουργίας για όλα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ώστε να προστατεύονται τα εκατομμύρια των χρηστών, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Με όλες τις εγγυήσεις, βέβαια, για να αποκλειστεί η προληπτική λογοκρισία. Ο

Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (GDPR) που τίθεται σε εφαρμογή από την Ε.Ε. σε λίγες μέρες είναι ένα σημαντικό βήμα για την προστασία της ιδιωτικότητας, αλλά δεν αρκεί.

Τέταρτον, σε όλη την Ευρώπη τα ΜΜΕ, ιδιαίτερα τα έντυπα, προστατεύονται, ενισχύονται, για να αντέξουν τον άνισο ανταγωνισμό, εφόσον θεωρούνται απαραίτητα για το δημοκρατικό πολίτευμα. Στην Ελλάδα, έχει τεθεί το ζήτημα εδώ και χρόνια. Υποσχέσεις πήραμε πολλές, μέτρα ενίσχυσης του Τύπου, ακόμη δεν είδαμε. Ακόμη και στις ΗΠΑ, αναγνωρίζεται πλέον από ειδικούς και πανεπιστήμια η ανάγκη για δημόσια επιχορήγηση στα ΜΜΕ, για να γλιτώσουν τον ολοένα και ασφυκτικότερο έλεγχο των λίγων μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων. Ενώ στην Ελβετία είχαμε πριν δυο μήνες μια παρήγορη εξέλιξη. Απορρίφθηκε με 72%, σε δημοψήφισμα, η πρόταση της ακροδεξιάς να καταργηθεί η χρηματοδότηση των δημόσιων ραδιοτηλεοπτικών μέσων από τους πολίτες.

Χρειάζεται λοιπόν η πολύπλευρη παρέμβαση, αλλά να μην ξεχνάμε ότι ο καθένας έχει τις ευθύνες του, αλλά και τις επιλογές του. Οι πολίτες διαλέγουν τι θα διαβάσουν ή τι θα δουν και με την επιλογή τους επιβραβεύουν κάποια μέσα και απορρίπτουν κάποια άλλα. Η οικονομική ανεξαρτησία είναι βασική προϋπόθεση της πολιτικής και δημοσιογραφικής ανεξαρτησίας. Οι δημοσιογράφοι κρίνονται από τον επαγγελματισμό τους και την ανεξαρτησία τους, αλλά και οι πολίτες από την ικανότητά τους να ξεχωρίζουν την ποιότητα από τα σκουπίδια. Οι ευθύνες, λοιπόν, επιμερίζονται σε όλους μας.

Ανεξάντλητο το θέμα μας. Γι αυτό θα μου επιτρέψετε να κλείσω, με μια μικρή αναφορά στην εφημερίδα μας, την «Εφημερίδα των Συντακτών», ένα ανεξάρτητο συνεταιριστικό εγχείρημα, το μοναδικό στην Ελλάδα σήμερα, το οποίο βρίσκεται ήδη στον έκτο χρόνο. Η «Εφ.Συν.» είναι μια καθημερινή εφημερίδα, που διαθέτει και την ιστοσελίδα της, η οποία λειτουργεί μέσα στον ανταγωνισμό με όρους αγοράς, χωρίς να έχει, όμως, ιδιοκτήτη ή εκδότη, με τελείως διαφορετική δομή από το σύνολο του Τύπου και η οποία κατάφερε να βρίσκεται σταθερά στις πρώτες θέσεις από άποψη κυκλοφορίας.

Η εφημερίδα μας έχει κατοχυρωμένο τον πλουραλισμό και τις συλλογικές λειτουργίες, χωρίς καμιά εξάρτηση ή ενίσχυση από το κράτος, την κυβέρνηση, κόμματα ή εκδοτικά συγκροτήματα. Τα έσοδά της προέρχονται αποκλειστικά από τις πωλήσεις και τις διαφημίσεις. Θέλω να σας διαβεβαιώσω ότι δεν είναι καθόλου εύκολο να παλεύεις καθημερινά για την ανεξαρτησία σου, να κάνεις κριτική στην κυβέρνηση και την αντιπολίτευση από θέση αρχών και ταυτόχρονα να εκφράζεις απερίφραστα τον ιδεολογικό και πολιτικό προσανατολισμό σου. Ισως μια βασική ικανοποίησή μας είναι ότι δεν είμαστε υποχρεωμένοι να συμβιβάζομαστε καθημερινά με την όποια κατεύθυνση δίνουν με ένα νεύμα τους τα ποικίλα αφεντικά.

Η προσπάθειά μας δεν είναι ένας ειδυλλιακός περίπατος, αλλά ένας επίπονος καθημερινός αγώνας για να φτιαχτεί βήμα-βήμα, με κόπο και αγωνία ένα υβρίδιο ενημέρωσης, εγκυρότητας, πολυφωνίας και συλλογικής λειτουργίας, ένα νέο πρότυπο στα ΜΜΕ. Μια εφημερίδα πραγματικά ανεξάρτητη από το κράτος και τα μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα.

**Ο Νικόλας Βουλέλης είναι δημοσιογράφος, Διευθυντής της «Εφημερίδας των Συντακτών» και πρώην Διευθυντής του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων*

ΜΑΡΙΑ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

Η Δημοκρατία και τα ΜΜΕ

Στην ελληνική περίπτωση μελετώντας την δημόσια σφαίρα την περίοδο 2010-17, διαπιστώσαμε πως η πάλη για το νόημα και η συγκρότηση της ημερήσιας διάταξης διαβρώνεται από τη λειτουργία και τη συγκρότηση ρατσιστικών και πατριαρχικών στερεοτύπων που δεν λειτουργούν μόνο σε διαδικτυακές σελίδες αλλά και στον Τύπο και ιδιαίτερα σε αυτόν που εκφράζεται από την Δεξιά και άκρα Δεξιά. Συγχρόνως οι εμμονές στις ιστορικές τομές (Εμφύλιος/Διχασμός) τείνουν να λειτουργήσουν αποπροσανατολιστικά και να αποκρύψουν τόσο τα μεγάλα διακυβεύματα της παρούσας συγκυρίας αλλά και τις αρνητικές επιπτώσεις της τεχνολογίας για την δημοκρατία.

Σύμφωνα με τον James Hoarding, στο διεθνές επίπεδο η επικράτηση του διαδικτύου λειτούργησε άκρως χειραγωγικά και διαμόρφωσε ένα επικοινωνιακό πεδίο «μετααλήθειας» για τέσσερεις λόγους: Πρώτον στη μάχη της απόσπασης της προσοχής. Καθώς πολλαπλασιάζεται ο όγκος της πληροφορίας τόσο αυξάνεται και το έλλειμμα της προσοχής μας. Με αποτέλεσμα να ανταμείβονται εκείνοι οι πολιτικοί που εκμεταλλεύονται το συναίσθημα, χρησιμοποιούν απλοϊκούς ορισμούς και δεν πολύ ενδιαφέρονται για την αλήθεια. Δεύτερον σε ότι αφορά τα φίλτρα. Οι αλγόριθμοι δεν είναι καθόλου αμερόληπτοι: τα δίκτυα φίλων, οικογενειακών δεσμών και οι ακόλουθοι μας λένε αυτά που θέλουμε να ακούσουμε. Δεν μας εκθέτουν σε διαφορετικές αντιλήψεις και πεποιθήσεις . Ουσιαστικά μας εγκλωβίζουν στις κοινότητες μας και αυξάνουν την διάσπαση των ακροατηρίων καλλιεργώντας τον φανατισμό και την περιφρόνηση στον εκλογικευμένο διάλογο.

Τρίτον με την χειραγώγηση των δεδομένων. Τον Φλεβάρη του 2018 διαβάσαμε ενδελεχείς αναλύσεις από Observer ,NYT ,την Εφημερίδα των Συντακτών για το πώς η Cambridge Analytica πούλησε προσωπικά δεδομένα στους υπευθύνους της προεκλογικής εκστρατείας του Τραμπ. Δεν ξέρουμε τι θα αποκαλύψει ο ειδικός ανακριτής Mueller για την Ρωσική εμπλοκή . Αυτό που είναι βέβαιο όμως είναι ότι αποκάλυψαν το πόσο ευάλωτες είναι οι δυτικές δημοκρατίες απέναντι σε όποιον διαθέτει μερικά εκατομμύρια και ορισμένα τεχνολογικά σαΐνια. Το πολιτικό χρήμα για το οποίο πολύς λόγος είχε γίνει στο τέλος του περασμένου αιώνα ακολουθεί

ποια μια διαφορετική τροχιά: όχι εξαγοράζοντας τα παραδοσιακά ΜΜΕ αλλά στοχεύοντας μας κατευθείαν μέσω των κοινωνικών δικτύων. Θα πρέπει πλέον να διερευνήσουμε πως τα επιτελεία που διευθύνουν τις προεκλογικές εκστρατείες αγοράζουν και χρησιμοποιούν τα προσωπικά μας δεδομένα, και πως οι τεχνολογικές πλατφόρμες εμπορευματοποιούν αυτά τα δεδομένα. Σίγουρα αυτά τα δεδομένα δεν πουλιούνται φτηνά. Γεγονός που ανεβάζει το κόστος των πολιτικών εκστρατειών και ενισχύει την επίδραση των πλουσίων στην πολιτική. Η πολιτική στο διαδίκτυο δεν ευνοεί την εύρεση ενός κοινού τόπου ούτε τις συναινέσεις αλλά τον κατακερματισμό των ακροατηρίων ,διαμορφώνοντας μηνύματα που απευθύνονται στον στενό εγλωσσικό πλαίσιο και στις πολιτικές των ταυτοτήτων χωρίς προοδευτικό πρόσημο. Συνεπώς αυτό που ζούμε είναι η ιδιοποίηση των προσωπικών δεδομένων για πολιτική χρήση δηλαδή οι εταιρίες των νέων τεχνολογιών με την αρωγή των πολιτικών κομμάτων εκμεταλλεύονται προσωπικά δεδομένα και την προνομιακή τους θέση στον ιδιωτικό τομέα ώστε να χειραγωγήσουν την δημόσια σφαίρα.

Τέλος η διάδοση (virality) μέσω χτυπημάτων επιβεβαιώνει ότι και σε αυτή την περίπτωση το κακό νόμισμα εκδιώκει το καλό. Στο κόσμο του διαδικτύου επιβραβεύεται το τετριμμένο και απορρίπτεται το ποιοτικό. Δες και το άρθρο του Antonio Garcia Martinez "chaos monkeys". Πως εκμεταλλεύτηκε το επιτελείο Τραμπ τον αλγόριθμο του f /b για να έχει περισσότερη κάλυψη με λιγότερο λεφτά από ότι το επιτελείο της Κλίντον, δεδομένου ότι οι προκλητικές αναρτήσεις έβαζαν φωτιά το διαδίκτυο, επιτύγχαναν να καταστούν viral με αποτέλεσμα με λιγότερα λεφτά τα μηνύματα του Τραμπ να είναι πιο επιδραστικά από τα αντίστοιχα της Κλίντον.

Σε ότι αφορά την Ελληνική περίπτωση θα ήθελα να αναφερθώ στο βιβλίο του οποίου είχα την επιμέλεια, αλλά και τον σχεδιασμό της έρευνας «Δημόσια σφαίρα σε κρίση: Πως και γιατί παραβιάζεται η δεοντολογία στα ΜΜΕ(2009-16)", αναλύεται σε τι βαθμό σε αυτή την κρίση τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης; παίζουν κομβικό ρόλο .

Αυτό που διαπιστώσαμε είναι ότι παρά το γεγονός ότι μειώνεται η επίδραση των παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης με την έλευση του διαδικτύου, εξακολουθούν να παίζουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της ημερήσιας διάταξης στο πολιτικό γίγνεσθαι. Άλλωστε και τα περισσότερα ιστολόγια αναπαράγουν το υλικό των εφημερίδων με ανευθυνότητα και με έμφαση στο στοιχείο του εντυπωσιασμού. Το στοιχείο που εντοπίζουμε στην έρευνά μας είναι ότι σε μεγάλο βαθμό αυτά τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης και ιδιαίτερα αυτά που ανήκουν στη άκρα δεξιά και την δεξιά, παίζουν ένα κομβικό ρόλο στην συγκρότηση και αναπαραγωγή πατριαρχικών, εθνικιστικών και ρατσιστικών στερεοτύπων. Δυστυχώς οι στιγμές ρήξης με το κυρίαρχο επικοινωνιακό τοπίο, όπως παρατηρήθηκε με την κινητοποίηση που ακολούθησε τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλο ή με τις εκλογές του 2012 και του 2015 δεν στάθηκαν ικανές ώστε να συγκροτήσουν και

να ενισχύσουν τον αντιφασιστικό και αντιρατσιστικό άξονα στην άρθρωση του πολιτικού λόγου. Αυτό που διαπιστώνουμε είναι μια αποδυνάμωση των δημοκρατικών κατακτήσεων του 20ού αιώνα που δυστυχώς φαίνεται να βρίσκονται σε κίνδυνο καθώς διανύουμε τη δεύτερη δεκαετία του 21ου¹.

Στα βασικά ζητήματα που εξέτασε η έρευνα, δηλαδή τη διαπρόμπευση των οροθετικών γυναικών, τον εκφασισμό μέρους των μέσων μαζικής ενημέρωσης, το έλλειμμα δημοσιότητας στη δίκη της χρυσής Αυγής και τη διαμόρφωση ενός ξενοφοβικού και ρατσιστικού λόγου, διαπιστώσαμε ότι η παραβίαση της δημοσιογραφικής δεοντολογίας συμβαδίζει με την ενίσχυση ενός πισωγυρίσματος της κοινωνίας και την ανοχή σε ρατσιστικές συμπεριφορές και ακροδεξιά μορφώματα.

Σε ότι αφορά τις οροθετικές γυναίκες η συντριπτική πλειονότητα των μέσων ενημέρωσης, η δημόσια τηλεόραση, τα ιδιωτικά κανάλια καθώς και ειδησεογραφικές ιστοσελίδες, υιοθέτησαν μια ρητορική φόβου και δαιμονοποίησης δημιουργώντας πανικό για τη "μόλυνση" της κοινωνίας από άρρωστα και μιανρά άτομα. Δεν είναι τυχαίο ότι οι εφημερίδες και τα κανάλια που πρωτοστάτησαν στη διαπρόμπευση των οροθετικών ήταν οι Espresso, η Δημοκρατία, ο Ελεύθερος Τύπος και τα κανάλια Star και Σκάι. Ενώ οι εφημερίδες που ανήκαν στο αντιμνημονιακό στρατόπεδο, η "Αυγή", η "Εφημερίδα των Συντακτών" και η "Εποχή" άσκησαν συστηματική κριτική για την αντιμετώπιση των οροθετικών γυναικών². Σε ότι αφορά την κάλυψη της δράσης της Χρυσής Αυγής, πριν και μετά την δολοφονία του Παύλου Φύσσα, από μια αντιπροσωπευτική μερίδα του ελληνικού τύπου η έρευνα που συντόνισε η Ιουλία Μέρμηγκα με φοιτητές/τριες του Τμήματος, εντόπισε τις παραβάσεις της δεοντολογίας στο "Πρώτο Θέμα" και στη "Δημοκρατία". Εκεί διαπιστώθηκε ότι γινόταν μια συστηματική προσπάθεια να παρουσιαστούν τα πρωτοπαλίκαρα της Χρυσής Αυγής σαν οι άνθρωποι της διπλανής πόρτας. Αξιοσημείωτο είναι ότι όπως τεκμηριώνεται από την Ιουλία Μέρμηγκα και την Πένυ Γέρου, ότι η μεταστροφή του "Πρώτου Θέματος" γίνεται με τη δημοσίευση της φωτογραφίας του Φύσσα ενώ ψυχορραγεί, που αποτελεί μια κατάφορη παραβίαση της δεοντολογίας. Σε ότι αφορά την κάλυψη της δίκη της Χρυσής Αυγής από τον ελληνικό τύπο³ βλέπουμε καταρχήν κατάφορη παραβίαση των κανόνων δεοντολογίας με αιχμή πάλι το "Πρώτο Θέμα" που συνιστούσε η δημοσίευση των ονομάτων των μαρτύρων κατηγορίας με αναφορά στην πολιτική τους τοποθέτηση, και στη συνέχεια να κυριαρχεί το στοιχείο της δραματοποίησης και της θεαματοποίησης όσων γίνονταν έξω από τη δικαστική αίθουσα, με

¹ Βλέπε διαχρονικά στοιχεία στην έρευνα για τους θεσμούς Δείκτες εμπιστοσύνης, *Public issue* Νοέμβρης 2015, και Taub.C(2016) "How stable are democracies? Warning signs are flashing red" *The New York Times* 29 Νοεμβρίου, <http://www.nytimes.com/2016/11/29/world/Americas/western-liberal...>

² Έρευνα που συντόνισε η Γιάννα Αθανασάτου.

³ Έρευνα που πήραν μέρος οι τότε πρωτοετείς φοιτήτριες, Αφροδίτη Αντωνάκακη, Αντωνία Αραβαντινού και Ευδοξία Παραθυρά.

αποτέλεσμα τον αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης. Στη δεύτερη φάση της δίκης, η έρευνα της Γιάννας Αθανασάτου επιβεβαιώνει την υποτονική δημοσιότητα που ήδη είχε εντοπιστεί και στην πρώτη φάση, με αποτέλεσμα την ελλειπή κάλυψη μιας τόσο σημαντικής δίκης που σε αντίθεση με τις δίκες των βασανιστών της χούντας, περνούσε σχεδόν στα ψιλά των περισσότερων εντύπων και καναλιών. Κι εδώ διαπιστώνουμε την εξαίρεση εφημερίδων όπως η "Αυγή" και η "Εφημερίδα των Συντακτών" και των ραδιοσταθμών "Στο Κόκκινο" και "Αθήνα 9,84.

Τέλος για το μεταναστευτικό διαπιστώθηκε από την έρευνα της Ελένης Κυριακίδου και του Πέτρου Γκόγκου ότι εφημερίδες όπως το "Κυριακάτικο Βήμα" και η "Καθημερινή" τήρησαν τη δημοσιογραφική δεοντολογία όπως και η δημόσια τηλεόραση και ο "Alpha" σε αντίθεση με τον "Ελεύθερο τύπο", τη "Real news" και το "Πρώτο Θέμα" που υιοθέτησαν ένα ρατσιστικό και ξενοφοβικό λόγο.

Αυτά τα ευρήματα είναι ανησυχητικά για την εξέλιξη της δημοκρατίας γιατί στο βαθμό που οι πανικοί που στήνονται μπορούν να χρησιμοποιηθούν όχι μόνο για να αποσπαστεί η προσοχή της κοινής γνώμης από τα προβλήματα της καθημερινότητας αλλά και για να προετοιμαστεί στην αποδοχή ακραίων πολιτικών στάσεων.

Παράλληλα διαπιστώσαμε έλλειμμα στο ρόλος των θεσμικών ελεγκτικών φορέων. Το ΕΣΡ, για παράδειγμα, στην περίοδο της παντοδυναμίας των εκδοτών-επιχειρηματιών δεν τόλμησε τη ρύθμιση του τηλεοπτικού πεδίου, γιατί άλλωστε δεν το ήθελαν και οι κυβερνήσεις ούτε του ΠΑΣΟΚ ούτε της ΝΔ. Στην έρευνα της Μαρίνας Ρήγου για την περίοδο 2009-2014, αποδεικνύεται ότι και ο έλεγχος των παραβιάσεων της δεοντολογίας ιδιαίτερα στα τηλεοπτικά κανάλια υπονομεύτηκε από τις καθυστερήσεις, την ακυρότητα στη σύνθεση και γενικότερα την αδυναμία επιβολή ενός κανονιστικού πλαισίου από το ΕΣΡ, σε μία ιδιωτική τηλεόραση που είχε συνηθίσει να λειτουργεί ανεξέλεγκτα. Από την άλλη διαπιστώθηκε ότι θεσμικοί φορείς όπως η ΕΣΕΗΑ δεν μπόρεσαν να ελέγξουν την έκρηξη της αντιδεοντολογικής συμπεριφοράς τόσο στις εφημερίδες όσο και στα κανάλια. Για αυτό άλλωστε έχουμε και πρωτοβουλίες δημοσιογράφων τόσο στην Αθήνα όσο και στην Θεσσαλονίκη για την αυτορρύθμιση προβλημάτων της διάδοσης ρατσιστικών στερεοτύπων στα ΜΜΕ.

**Η Μαρία Κομνηνού είναι Καθηγήτρια Τμήμα Ε.Μ.Μ.Ε του Ε.Κ.Π.Α και Πρόεδρος του ΔΣ της Ταινιοθήκης της Ελλάδας*